

хлібозаготівель, розкуркулення одноосібників, що не хотіли йти в колгоспи, у селян і дотепер відсутнє почуття «хазяїна землі». Історія свідчить, що у різні часи чиновники, будуючи державні проекти, не враховують в них проблеми простих людей. Проте, спираючись на викладені факти, можна стверджувати, що зробивши висновки із власних помилок, держава повинна звернути увагу на селянство, яке в усі часи було вагомим важелем української історії.

Посилання

1. ДАСО. – Ф. 2308. – Оп. 1, спр. 262. – 160 арк.
2. Архів автора.
3. Голодомор 1932 – 1933 рр. на Сумщині. 1 вид. – Суми: Видавництво «Ярославна», 2006. – 356 с.
4. Постанова про виконання зустрічного плану хлібозаготівлі в Шосткинському районі // Зоря. – 1932. – №19. – 18 лютого.
5. Лист Шосткинського райкому ЦК КП/б/У, Раднаркому, обкому КП/б/У, облвиконкому про успішне виконання зустрічного плану хлібозаготівлі // Зоря. – 1932. – №24. – 29 лютого.
6. Постанова бюро Шосткинського райкому КП/б/У про оголошення доган уповноваженим по хлібозаготівлі // Зоря. – 1932. – № 33. – 22 березня.
7. Постанованарадисекретарівпартосередків.уповноважених райкомів, голів сільрад, голів колгоспів про виконання плану хлібозаготівлі // Зоря. – 1932. – №84. – 5 серпня.
8. Кульчицький С. Сталінський геноцид в Україні // Історія в школах України. – 2006. – № 9. – 92 с.
9. Назавжди в пам'яті людській (Свідчення очевидців голодомору 1932 – 1933 рр. на Шосткинщині) / Відділ культури і туризму Шосткинської міської ради; Шосткинська міська ЦБС; Упоряд. О. І. Євтушенко. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – 100 с.

Почтовая О.А. Шосткинщина в 1932-1933 годах

В статье отображен сложный период развития Шосткинщины в 1932-1933 годах. Основными источниками для написания статьи послужили архивные данные и респонденты, которые помнят тяжелые времена 30-х гг. XX ст.

Ключевые слова: коллективизация, хлебозаготовительные планы, голодомор, «черная доска», итурмовые бригады.

Pochtovaia O.A. Shostka area in 1932-1933 years

A difficult period of the development in Shostka area in 1932 – 1933 years is depicted in this article. The main sources for this article were the respondents who remember the grief of the 30 th years, holodomor and the archive data of the town, region.

Key words: holodomor, collectivization, plan of breadstore, attacking brigades, «a black board».

29.03.2011 р.

УДК 94 (477.51) «1933/1935»

М.В. Горох

ДО ІСТОРІЇ ШОСТКИНСЬКОЇ КРАМНИЦІ «ТОРГСИН»: ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ

У статті автор, використовуючи широке коло архівних документів, розглядає невідомі раніше сторінки з історії функціонування «Торгсину» в Шостці. Особлива увага приділена встановленню імен осіб, які працювали у крамниці.

Ключові слова: система «Торгсин», Шостка, крамниця, біографія.

Історичні події 1930-х років в Україні є об'єктом особливої уваги дослідників. В першу чергу це стосується Голодомору 1932-1933 рр. та його наслідків. Саме ці роки стали зоряним часом для маловідомої організації, що мала назву «Торгсин». Про її існування пам'ятають хіба що літні люди, які були очевидцями голоду, та вузьке коло спеціалістів. Ця таємнича аббревіатура, що утворилася від російського «торговля с иностранцами», ототожнювалася у радянських громадян з останнім шансом на життя. Подібний порятунок вимірювався грамами золота, срібла чи платини, каратами, кількістю іноземної валюти. В обмін на срібні натільні хрести, золоті обручки чи сережки, нагороди покупець отримував можливість придбати в «Торгсині» не лише хліб або продукти харчування, але й надію вижити.

В останні роки кількість праць, які присвячені історії Всесоюзного об'єднання «Торгсин» та його представництв, суттєво збільшилася. Основними дослідниками цієї проблеми на сьогодні є О. Осокіна, В. Марочко, І. Павлова та О. Мельничук [1]. Малодослідженим продовжує залишатися регіональний аспект діяльності «Торгсину», особливо історія окремих крамниць об'єднання.

Будь-яка організація, насамперед, складається з людей. Саме від них залежав успіх або невдача в роботі окремого торгового пункту та об'єднання загалом. Але їх особистості здебільшого залишаються поза увагою дослідників. Метою даної розвідки є спроба поглянути на «Торгсин» з точки зору життя його співробітників. Об'єктом дослідження є Шосткинська крамниця «Торгсин», а предметом – національність, соціальне походження, освіта, життєвий шлях працівників філії, а також їхня діяльність на відповідальній посаді. Дослідження ґрунтується на широкому колі невідомих раніше документів, що зберігаються в архівах Чернігова, Ніжина та Києва, а хронологічні рамки 1933-1935 рр. обмежені часом існування торгового пункту в Шостці.

19 червня 1933 р. із черговою перевіркою до Шостки завітав торговий інспектор Чернігівського «Торгсину» М. Мірецький. У складеному ним звіті було досить детально описано місцеву філію об'єднання, що знаходилася в центрі міста за адресою

На цьому місці в першій половині 1930-х років знаходилась крамниця «Торгсин» в Шостці (колишня вул. Толстого, 10), 2010 р., фото В. Кириєвського

вулиця Толстого, 10 (будинок не зберігся) [2, арк. 99]. Перед нами постає життя звичайного торгового пункту, який о дев'ятій годині ранку відкривав свої двері для відвідувачів. За годину до цього відчинявся приймальний пункт, що розташовувався поряд із крамницею. Приміщення філії було досить великим, мало підсобну кімнату та вітрину. Остання не була «художньо обставлена», тому не приваблювала покупця. Проте дана обставина не надто турбувала керівництво. Головним стимулом, який підштовхував людей до відвідин «Торгсину», був голод. Якщо крамниця більш-менш відповідала існуючим вимогам, то приймальний пункт перебував у жахливому стані. Розташовувався він в непристосованому приміщенні. Фактично це був невеликий сарайчик з маленьким віконцем. В ньому працював один приймальник золота та срібла. За день він обслуговував до 120 осіб, але бажаючих було набагато більше. Крім того, склад із товарами знаходився далеко від крамниці в недобудованому будинку без даху та з вологими стінами. За словами М. Мірецького, в Шостці домінував здебільшого міський покупець, а загальний обіг крамниці складав 300-350 крб. на день [3, арк. 32].

На середину березня 1934 р. в крамниці працювало дев'ять осіб. З них лише завідувач відділу та касир мали середню освіту, ще п'ятеро – нижчу, а ось двоє охоронців взагалі були малограмотними. Національний склад був представлений українцями (6 осіб), євреями (2 особи), 1 росіянином. Завідувач крамницею та приймальник цінностей належали до єврейської національності, один з продавців був росіянином, а решта – українцями [4, арк. 10-11].

В місцевій філії, як і по області загалом, спостерігалася значна плінність кадрів. Так, в першому кварталі 1934 р. до крамниці влаштувалося 6 осіб, а 8 звільнилося. З останніх половина пішла за власним бажанням, ще двох зняли в

адміністративному порядку, а решту скоротили [4, арк. 37]. На початок 1935 р. у філії значилося 6 осіб: завідувач пунктом, завідувач відділом, продавець, два працівники касово-контрольного апарату та сторож. Щомісяця на їхнє утримання облконтора витрачала 731 крб. [5, арк. 2].

Наявні архівні документи не дають нам можливості чітко та в повній мірі установити особистості всіх керівників крамниці в Шостці. В деяких випадках відсутні дані про час перебування їх на керівній посаді. Обмеженою є й інформація власне про них. Свою діяльність місцева філія «Торгсин» розпочинає 12 квітня 1933 р. [6, арк. 23]. Першим її керівником мав бути Сергій Васильович Сагайдак (1897 р. н.). В акті передачі повноважень колишнім керівником облконтори А. Нудельманом новопризначеному І. Гріншпуну від 25 березня 1933 р. (було складено на підставі наказу по облконторі від 21 березня) він згадується як завідувач філіалу «Торгсин» в Шостці [7, арк. 4]. Планувалося, що крамниця розпочне свою роботу вже з 22 березня 1933 р. Однак цього не сталося. Жодних інших відомостей про С. Сагайдака в документах не зустрічається.

За невідомих нам обставин його на посаді керівника крамниці змінив Стефан Іванович Шевченко (1883 р. н.). На відміну від більшості своїх колег, які здебільшого були малоосвіченими, він навчався в міському училищі та здобув середню освіту [8, арк. 11]. В червні 1933 р. інспектор М. Мірецький відзначав, що С. Шевченко користувався значним авторитетом у місцевому парткомі та добре знав свою справу [3, арк. 32 зв.]. На посаді директора він пропрацював до середини грудня 1933 р. та був звільнений за розтрату на суму, що перевищувала 3,5 тис. крб. Її було виявлено під час чергового обстеження крамниці обласною конторою [9, арк. 204]. Розпочалося слідство, а С. Шевченка заарештували. 21 грудня 1933 р. управляючий Чернігівською облконторою М. Флейшер повідомив обком КП(б)У про те, що директора крамниці в Шостці звинувачували не лише в розтраті коштів, але й в крадіжці товарів [10, арк. 52]. Незважаючи на те, що справу до суду передали 13 лютого 1934 р., швидкого рішення по ній не ухвалили. Суд заслухав її у вересні того ж року та відправив на доопрацювання [11, арк. 170]. Інформації про подальшу долю С. Шевченка в архівних документах автором віднайти не вдалося, проте достеменно відомо, що до початку 1935 р. рішення по справі ще не було.

З 9 січня 1934 р. крамницю в Шостці очолив Давид Борисович Функов (1903 р. н.). Він народився в сім'ї кустарів, здобув нижчу освіту та вільно володів українською, російською та єврейською мовами. За фахом Д. Функов був кооперативним робітником [4, арк. 11]. Орієнтовно він пропрацював до травня 1934 р. Як і попередника, Д. Функова звинуватили

в завданні збитків філії на 910 крб. Виникли вони у зв'язку з простоем вагону на місцевій залізничній станції. Справу передали прокурору, але рухалася вона надто повільно [11, арк. 170]. Суттєвих наслідків (крім звільнення з посади) для Д. Функова справа не мала, адже з січня 1935 р. він значився продавцем Глухівської крамниці «Торгсин» [12, арк. 28].

Його наступником став Фіщенко. В документах майже не збереглося даних про нього. Відомо, що в 1934 р. на нього (вже колишнього завідувача) була заведена кримінальна справа, яку в жовтні передали прокурору. Йому інкримінували псування товарів, їх крадіжку, а також перевитрати фонду заробітної плати [11, арк. 170-171].

Дещо більше інформації маємо про Михайла Васильовича Іващенко (1892 р. н.). Народився він в сім'ї бідняків, а навчався в земській школі. За фахом значився рахівником. Влаштувався М. Іващенко до крамниці «Торгсин» в середині липня 1933 р. на посаду касира [13, арк. 84 та зв.]. З часом йому вдалося очолити й саму крамницю, втім затриматися на цій посаді не вдалося. Він не зміг забезпечити належні умови для зберігання товарів. Свої кондиції утратили сир, борошно та гречана крупа [14, арк. 42 а]. Загальна сума нестач та псування товарів сягнула 65 крб. золотом. Справу розглядав прокурор, який в грудні 1934 р. передав її до суду [11, арк. 171].

Непересічною особистістю на посаді директора крамниці в Шостці був П. Піскун (1902 р. н.), який очолив філію у вересні 1934 р. Походив він із сім'ї робітників, мав нижчу освіту. За фахом П. Піскун був продавцем. Перебуваючи в підлітковому віці в Німеччині, майбутній керівник філії зміг опанувати німецьку мову [15, арк. 6]. На роботу в «Торгсин» його направив Шосткинський РПК. До цього П. Піскун працював головою колгоспу та завідував пайовим столом на заводі. На думку секретаря РПК, він цілком виправдав себе на партійній роботі [11, арк. 172]. Проте й новому керівнику «Торгсин» не вдалося налагодити роботу філії. Вже за місяць починають лунати не надто схвальні відгуки про нього. В черговому номері «Конкурсного листка» (за 26 жовтня 1934 р.), який видавала конкурсна комісія Чернігівської облконтори, була розміщена стаття під назвою «Дива в Шостці». Автор звертав увагу на те, що новий керівник крамниці не вживав жодних заходів, щоб запобігти псуванню товарів. Доходило до того, що П. Піскун дозволяв собі продавати пряники, які наполовину були поїдені мишами [14, арк. 42 а]. Через місяць йому оголосили сувору догану з попередженням за порушення інструкції, яка стосувалася видачі пайка співробітникам. Незважаючи на те, що склад та розмір пайка чітко визначалися відповідними інструкціями, П. Піскун дозволяв його розширювати за рахунок цигарок та горілчаних виробів [16, арк. 189]. Однак подібні зауваження та покарання на нього не подіяли.

У березні 1935 р. керуючий Чернігівською облконторою «Торгсин» М. Флейшер та особливий інспектор І. Прусс здійснили перевірку роботи Шосткинської крамниці, за результатами якої підготували доповідну записку. В ній зазначалося, що П. Піскун згуртував навколо себе продавця продвідділу Бабака, рахівника крамниці Рябіка, референта Шосткинського райвнуторгу Портянка, завскладом заготзерно Польового, з якими в приміщенні крамниці та на квартирах пиячив за рахунок торгсинівських продуктів. Під виглядом пайка він брав собі, а також видавав родичам чи іншим особам продукти та товари золотого фонду. Пов'язували його і зі спекулянтами, від яких він нібито приймав цінності (срібло та золото). Крім того, П. Піскун особисто виписував собі квитанції на промтовари, а також відпускав покупцям продтовари без будь-яких квитанцій. Працівники крамниці не лише не реагували на подібні дії, а й активно брали участь в пияцтвах та крадіжках. Так, продавець продвідділу Бабак додавав до свого пайка ковбасу, оселедці, цукор, консерви, а рахівник Рябік надсилав до облконтори хибні оперативні відомості. Покривалися всі наведені порушення за рахунок складання фіктивних актів, які підписувалися референтом райвнуторгу Портянка. Відбувалося свідоме завищення ваги порожньої тари (наприклад, замість реальної ваги бочки з-під оселедців у 35 кг вказувалося 43 кг). Після виявлення подібних зловживань всіх фігурантів справи (в тому числі і П. Піскуна) звільнили з роботи та відкрили на них кримінальні справи [2, арк. 23-24].

П. Піскуна на посаді директора змінив М. Майліс (1895 р. н.). Наказом по Чернігівській крамниці «Торгсин» від 3 березня 1935 р. його призначили завідувачем кіоску в Острі. Проте за тиждень ситуація докорінно змінилася і М. Майліса терміново направили до Шостки [17, арк. 7 зв.]. Цілком можливо, що причиною подібного рішення стало виявлення численних зловживань в Шостці та звільнення П. Піскуна. Таким чином, останній керівник крамниці розпочав свою роботу 12 березня 1935 р. [12, арк. 21]. Тривалим це перебування назвати важко. Розпорядженням по В/О «Торгсин» від 7 квітня 1935 р. передбачалося до 1 травня ліквідувати в Чернігівській області чотири філії об'єднання. До цього переліку потрапила і Шостка [18, арк. 144 зв.]. Фактично М. Майліс мав не лише боротися за виконання валютного плану, але й організувати процес закриття торгового пункту. Після цього облконтора призначила його директором крамниці в Глухові, де він змінив на посаді Л. Стискіна [19, арк. 112].

Важливе місце в системі «Торгсин» посідав приймальник цінностей. Саме від його кваліфікації, уважності та професіоналізму залежав підсумковий результат надходження золота чи

срібла. В документах зустрічаємо лише одне ім'я – Вольф Борисович Пінус (1898 р. н.). На посаді приймальника дорогоцінних металів в Шостці він значився в 1933 р. Це був єврей з нижчою освітою, а за фахом – годинникар [4, арк. 11; 8, арк. 11].

Прізвища інших працівників крамниці здебільшого зустрічаються в переліку кадрів із зазначенням посади, року народження, соціального походження, партійності, освіти, фаху або у зв'язку з виявленням порушень чи зловживань в їхній діяльності. На самкінець доречно згадати і кількох рядових працівників Шосткинської філії, про яких в джерелах збереглося достатньо інформації. Бухгалтером в крамниці з 10 квітня 1934 р. значився Микола Савич Васильківський (1900 р.н.). Походив він з родини робітників. Здобув середню освіту і за фахом був бухгалтером [15, арк. 6]. В липні 1934 р., повернувшись після хвороби на роботу, він дізнався, що його звільнили за неподання звітності по отоварених контрольних листах. Причиною подібної ситуації була неузгодженість між відомствами, які несвоєчасно отримували необхідну інформацію з місць [20, арк. 42]. За керівництва М. Івашенко М. Васильківський перебував на посаді рахівника, але фактично управляв крамницею. Референт облконтори Л. Мазья характеризував його як особу темну, «пройдисвіт, відомий в Шостці хуліган, замішаний в усіх темних махінаціях та темних справах» [14, арк. 42 а]. Згідно зі зведенням особливої інспекції М. Васильківського було звинувачено в отоваренні контрольних листів старих купюрних книжок з метою обміну їх на нові на загальну суму в 55 крб. золотом, а також присвоєнні підзвітних коштів на суму 504 крб. радянськими знаками. Його заарештували, а справу передали НКВС [21, арк. 179]. Подальша доля М. Васильківського невідома.

У розтраті підзвітних коштів та крадіжці товарів звинувачували також експедитора Полозова та помічника бухгалтера Луку Тимофійовича Мельниченка (1874 р. н.). Справу на Полозова було передано прокурору у червні 1934 р. Стосувалася вона крадіжки хрому на суму в 37 крб. золотом. А ось Л. Мельниченко вчинив розтрату підзвітних коштів на загальну суму в 261 крб. Справу до суду передали в листопаді 1934 р. [11, арк. 170-171].

Ряд працівників місцевої крамниці стали жертвами класової боротьби. Управляючий Чернігівською облконторою Е. Рудаєв у своїх зверненнях неодноразово нагадував про заборону допускати до роботи в Торгсині колишніх торговців, куркулів, адміністративно-висланих, меншовиків, есерів, троцькістів, дворян, поліцейських, священників, осіб, позбавлених виборчих прав, та тих, хто знаходиться під слідством за кримінальні злочини [22, арк. 73]. Виявленню подібних осіб сприяли чистки партії та регулярні перевірки персоналу. «Жертвами» цих заходів стали завідувач промисловою групою Іван Тимофійович Бабіч (1898 р. н.) та бухгалтер Микола Сергійович

Туткевич. Перший працював в крамниці «Торгсин» в Шостці з початку її функціонування, але в 1934 р. знятий з роботи за те, що був «сином розкуркуленого», а його дружина походила з «куркульської сім'ї». Натомість М. Туткевича звільнили, бо він виявився «сином попа» [23, арк. 32].

Отже, дана розвідка є лише першою спробою поглянути на історію крамниці «Торгсин» в Шостці з точки зору діяльності її працівників. Дана тема навряд чи може вважатися вичерпаною. Уточнення потребують біографії названих в дослідженні людей. Крім того, слід продовжити пошук нових імен, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням філії об'єднання в районному центрі. Допомогти в цьому мають документи хоча і невеликого за обсягом фонду Р-1639 Державного архіву Сумської області, який цілком присвячений діяльності Шосткинської крамниці «Торгсин».

Посилання

- Осокіна Е.А. Золото для індустріалізації: «Торгсин» / Е. Осокіна. – М., 2009. – 592 с.; Ї ж: За зеркальної дзеркою Торгсина / Е. Осокіна // Отечественная история. – 1995. – № 2. – С. 86-104; Ї ж: Золотая лихорадка по-советски / Е. Осокіна // Родина. – 2007. – № 9. – С. 111-117; Ї ж: Маслины для голодных / Е. Осокіна // Родина. – 2009. – № 8. – С. 131-133; Марочко В.І. «Торгсин»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932-1933) / В.І. Марочко // УІЖ. – 2003. – № 3. – С.90-103; Його ж: Діяльність торгсинівської системи міста Києва / В.І. Марочко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки [Вип. 18]. – К., 2008. – С.163-175.; Його ж: Торгсини Києва в роки Голодомору / В.І. Марочко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика [Вип.15]. – Ч.2. – К., 2009. – С. 63-77; Павлова І.В. Торгсини в Західно-Сибірському крає / І.В. Павлова // Економіка і організація. – 2003. – № 3. – С. 162-169; Мельничук О. Номенклатура системи «Торгсин» в УСРР (на матеріалах Київської області) / О. Мельничук // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – [Вип. 19]: В 2 ч. – Ч. 2. – К., 2010. – С.99-105; Ї ж Селяни і «Торгсин»: система заготівель побутового золота в УСРР (1932-1936 рр.) / О.Ю. Мельничук // Український селянин – 2010. – [Вип. 12]. – С. 282-284.
- Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-2063, оп. 1, спр. 578, арк. 1-318.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 39, арк. 1-120.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 73, арк. 1-42.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 103, арк. 1-147.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр.42, арк. 1-26.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр.55, арк. 1-55.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр.58, арк. 1-42.
- Відділ забезпечення збереження документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. Р-1379, оп. 1, спр. 21, арк. 1-205.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 49, арк. 1-70.
- ДАЧО, ф. Р-2063, оп. 1, спр. 334, арк. 1-237.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 119, арк. 1-59.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 57, арк. 1-241.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4051, оп. 1, спр. 181, арк. 1-123.
- ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 33, арк. 1-392.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 190, арк. 1-321.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 166, арк. 1-20.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 59, арк. 1-180.
- ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 8, арк. 1-134.

20. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 89, арк. 1-136.
 21. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 150, арк. 1-224.
 22. ВДАЧОН, ф. Р-1379, оп. 1, спр. 78, арк. 1-97.
 23. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 87, арк. 1-34.

Горох Н.В. К истории шосткинского магазина «Торгсин»: личностный аспект

В данной статье автор, используя широкий круг архивных документов, рассматривает неизвестные ранее страницы из истории функционирования «Торгсина» в Шостке. Особое внимание уделено установке имён работников магазина.

Ключевые слова: система «Торгсин», Шостка, магазин, биография.

Horokh M.V. To the history of shop «Torgsin» in Shostka: personal aspect

In this article author using the wide circle of archived documents examines previously unknown pages from history of functioning of «Torgsin» in Shostka. The special attention is spared to renewal of workers' names of Torgsin's shop.

Key words: system of «Torgsin», Shostka, shop, biography.
 05.03.2011 p.

УДК 94(477.7151) «1930»:378

I.V. Мошук

**ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ ВИКЛАДАЦЬКОГО
СКЛАДУ ВИШІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ
У 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.**

У статті розглядається питання діяльності викладацького складу вишів Чернігівщини в умовах тоталітарного режиму у 30-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: професорсько-викладацький склад, виш, партійні чистки, українська інтелігенція.

Період 1930-х років в галузі вищої освіти характеризувався затвердженням офіційної єдності, ліквідацією політичного плюралізму та посиленням ідеологічного контролю над всіма сферами життєдіяльності суспільства. Саме в таких умовах доводилось працювати професорам та викладачам вишів, і саме в таких умовах відбувалося формування викладацького і студентського контингентів.

У науковій літературі, що висвітлює проблему політичних репресій професорсько-викладацького складу українських вишів, існує велика кількість робіт, які з'явилися, в основному, на початку 1990-х рр. У них простежується об'єктивний розгляд даного питання. В роботах Г.В. Касянова, В.М. Даниленка [1], В.В. Липинського [2] розглянуті масштабні репресії проти професорсько-викладацьких кадрів, указані зовнішні та внутрішні фактори, які впливали на їх діяльність. Ці роботи мають узагальнюючий характер. Викладацький склад вищих навчаль-

них закладів Чернігівщини розглядався тільки в контексті окремих історичних проблем зазначеного регіону у роботах В. Шкварчука [3], С.Ю. Зозулі [4], Г.В. Самойленка та О.Г. Самойленка [5], О.Я. Заїки [6], М.Й. Заремського [7]. Автор даної статті ставить за мету проаналізувати діяльність викладацького складу вищих освітніх закладів регіону в умовах проведення сталінським тоталітарним режимом політичних репресій у 30-ті роки минулого століття та визначити наслідки такої політики.

У надзвичайно складних умовах невизначеності, ідеологічного тиску та репресій доводилось працювати професорсько-викладацькому складу вищих навчальних закладів Чернігівщини. Тридцять років принесли до вишів жорсткий контроль, наслідки страхіть Голодомору, загальну підозрілість та тотальні викриття «ворогів народу». Спектр засобів впливу на викладачів був різноманітним: нейтралізація, примус, насильство, залучення до різних форм радянської громадської діяльності.

У 1928 р. починається поступове припинення відносної лояльності, яку радянська влада була змушена виявляти у попередній період до науковців взагалі та професорсько-викладацьких кадрів зокрема. Для інтелігенції у системі радянської держави не відводилось достатнього місця. Навіть сама структура суспільних станів радянського суспільства передбачала два основні класи – пролетаріат та селянство. Інтелігенція, що вважалася прошарком, повинна була себе такою й відчувати. Її пов'язували з образом класового ворога, який тільки замаскувався та очікує вигідного моменту, щоб завдати удару радянській владі. Соціально-політична практика засвідчує, що під час радикальних перетворень соціальних і владних відносин, суспільних статусів і ролей інтелігенція завжди опиняється на вістрі подій. Не випадково, що у кінці 1920-х рр. відбуваються перші політичні процеси над представниками інтелігенції, початок яким поклала так звана «шахтинська справа».

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. ОДПУ сфабрикувало декілька політичних процесів над українською інтелігенцією. Звинувачення в «націоналізмі» чи «націоналістичних ухилах» було широко використано в роки формування і зміцнення репресивного більшовицького режиму як інструмент проти українських керівних партійно-державних кадрів та національно орієнтованої інтелігенції. Це завдало відчутного удару по вищій школі. Було репресовано багато професорів та викладачів. Одних розстріляли, інших з ярликом «антирадянський елемент» або ж «український буржуазний націоналіст» відправили до Сибіру чи Соловків в концтабори ГУЛАГу.

Історія політичних репресій регіональних вишів за радянської доби роками або замовчувалась, або висвітлювалась, всупереч історичним фактам,